

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(1)

Ekonomik Büyüme ve Finansal Tabana Yayılma İlişkisinin TRC3 Bölgesi Açısından İncelenmesi Investigation of the Relationship between Economic Growth and Financial Inclusion for TRC3 Region

Hasan BARDAKÇI¹ Abdulkadir BARUT²

Geliş Tarihi (Received): 05.07.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 09.06.2023

Yayın Tarihi (Published): 27.06.2023

Özet: Finansal gelişme sadece ekonomik büyümenin bir sonucu değildir, aynı zamanda ekonomik büyümenin itici gücüdür. Finansal gelişmenin bir özelliği olan finansal yayılma ise, finansal aracılık hizmetlerinin niceliği, kalitesi ve verimliliğindeki iyileşmeyi işaret eden bir süreçtir. Yerel işletmelerde yatırımları artıran tasarruflar üretir. Bu çalışma ile finansal tabana yayılmanın TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) bölgesindeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Finansal tabana yayılmanın belirleyicilerinin ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin vurgulanması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, Farklı panel eş-bütünleşme yaklaşımları kullanılarak finansal tabana yayılma ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle, uzun vadeli sürdürülebilir büyümenin, bankacılık altyapısının ve hizmetlerinin genişletilmesiyle sağlanabileceği ifade edilmiştir. Finansal tabana yayılmanın toplumların kalkınmasının önemli bir belirleyicisi olduğu ayrıca anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Ekonomideki nihai çıktı düzeyini değişmez bir şekilde belirleyen sermayenin yanı sıra, TRC3 bölgesindeki ekonominin yeniden canlandırılması ve çeşitlendirilmesi için alternatif araçlar olarak finansal araç ve kaynakların daha fazla kullanılmasını gerektirdiğini önermektedir.

Anahtar kelimeler: TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak), Finansal Tabana Yayılma, Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme, Sürdürülebilir Büyüme

&

Abstract: Financial development is not only a result of economic growth, but also a driver of economic growth. Financial diffusion, which is a feature of financial development, is also a process that signals the improvement in the quantity, quality and efficiency of financial intermediation services. Again, financial development generates savings that increase investment in local businesses. In this study, the effect of financial inclusion as a product of financial development on economic growth in the TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) region was investigated. As a result of the study, a long-term relationship was found between financial inclusion and economic growth by using different panel cointegration approaches. In other words, it has been stated that long-term sustainable growth can be achieved by expanding the banking infrastructure and services. It has also been tried to explain that financial inclusion is an important determinant of the development of societies. This study suggests that financial instruments and resources should be used more as alternative tools for the revitalization and diversification of the economy in the TRC3 region.

Keywords: TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak), Financial Inclusion, Economic Growth, Financial Development, Sustainable Growth

Atıf/Cite as: Bardakçı, H. & Barut, A. (2023). Ekonomik Büyüme ve Finansal Tabana Yayılma İlişkisinin TRC3 Bölgesi Açısından İncelenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(1). 130-142.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, (hasanbardakci@harran.edu.tr), ORCID: 0000-0002-6181-3115 (Sorumlu Yazar).

² Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Siverek Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, (kadirbarut@harran.edu.tr), ORCID: 0000-0001-8315-9727

1. Giriş

Finansmana erişimin önündeki engellerin kaldırılması özellikle ülkelerdeki yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkidir ve bireylerin girişimci ruhlarını tetikler, böylece hane halklarının ve küçük-orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'lerin) finansal sisteme erişmesini sağlayarak ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunur. Fakat geleneksel neoklasik ekonomik büyüme teorisi, finansmanın ekonomik büyüme için önemli olduğunu düşünmez ve finansal sistemin bunun için gerekli olmadığını öne sürer. Bu teoride, ekonomik büyüme büyük ölçüde faktör birikimi ve yeniliğin yarattığı teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır (Simion et al, 2015; Ginevičius ve diğerleri, 2019). Kaynak tabanlı bir çerçeve kullanan Camisón-Haba ve arkadaşları (2019), şirketlerin yüksek düzeyde bilgi birikimi ve teknolojik yetenekler biriktirebildikleri zaman teknoloji tabanlı ve son derece yenilikçi firmalar haline gelebileceğini bulmuştur.

Bununla birlikte bilgi ve teknoloji birikimi finansal destek gerektirir. Finans konusundaki araştırmaların derinleşmesiyle birlikte Svilokos ve arkadaşları (2019), sanayileşme düzeyinin belirlenmesinde finans sektörünün rolünün çok önemli olduğunu öne sürülmüştür. Bu yüzden dünya çapında, ulusal politika yapıcılar ve bankacılık sektörleri, finansal katılım seviyelerini yükseltmek ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek için çaba sarf etmektedirler (Nizam ve diğerleri, 2020). Buna ek olarak iyi işleyen bir finansal sistem, ekonomik büyümeyi yönlendirir, çok çeşitli ihtiyaçlara sahip insanlara tasarruf, kredi, ödeme ve risk yönetimi ürünleri sağlayarak finansal aracılık için bir platform oluşturur. Finansal sistemler, finansal ürünlerin yoksullara veya ekonomideki diğer dezavantajlı gruplara finansal hizmetlere uygun bir fiyatla, kolay bir erişim sağlamayı amaçlar. Mali açıdan tüm toplumu kapsayıcı sistemler olmadan, düşük gelirli gelecekteki yatırımları için sınırlı tasarruflarına güveneceklerdir ve küçük işletmeler, sınırlı kazançlarına güvenmek zorunda kalacakları için umut verici büyüme fırsatlarını sürdürmeyeceklerdir, bu durum beraberinde kalıcı gelir eşitsizliğine neden olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesinde küresel olarak, tasarruf seferberliği politikaları finansal katılımın katalizörü olarak görülmektedir. Son yıllarda özellikle uluslararası finans çevrelerinin finansmana erişim konusunu gündeme getirmesinden bu yana finansal tabana yayılma konusu oldukça popüler hale gelmiştir. Bununla birlikte, finansal içerme ya da finansal tabana yayılma ile ilişkili hedeflere ulaşmak demek, insanları finansal tüketicilere veya yatırımcılara dönüştürmek anlamına da gelir. Bu, ayrıca ilgili tüketici ve yatırımcıların finansal kampanyalardan ve hizmetlerden yararlanmak için hesaplarını aktif olarak kullanmaları demektir. Finansal tasarrufların ve yatırımların teşviki ve finansal eğitim, dijitalleştirilmiş ödemelerin sağlanması, gibi konular finansal katılımın birer ögesi olarak düşünülebilir.

Her ülkenin deneyimi, özgünlükleri, finansal sistemleri ve resmi finansmana erişimlerinin farklı seviyeler de olması belli ölçüde farklılıklardan oluşur. İlk bakışta, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında bir bölünme olduğu görülmektedir. Bu durumun devlet politikaları ile ilişkili olmasının yanı sıra finansal araçların kullanımı ile ilişkili olduğu da bilinmektedir. Dahası finansal tabana yayılma, yerel topluluklar ve düşük gelirli gruplar üzerinde yıkıcı etkileri olduğu düşüldüğü için birçok bilim insanı tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir (Bateman 2010, 2012, Taylor 2012, Soederberg, 2013). Ancak gelişmiş ülkelerin nüfusunun çoğu hali hazırda finans kurumlarının hizmetlerinden yararlanıyor olsa da kamu hizmetlerinin artan metalaşması yani kamu hizmetleri içinde para ihtiyacının doğması, nüfusun düşük gelirli kesimlerinin tüketici kredileri, konut kredileri ve öğrenci kredileri yoluyla finansal sisteme entegre olmasını sağlamıştır. Bu tür kredilere ek olarak, nispeten küçük kredi şirketlerinin veya çok uluslu ticari bankaların uzantılarının, güvencesiz işçilerin ve fazla nüfusun günlük ihtiyaçlarını karşılamak için kredi sağladığı büyüyen bir kredisi endüstrisinin de oluştuğu gözlenmektedir (Soederberg 2014). Daha az gelişmiş ya da yoksul ülkelerde, finansal katılımın temel özellikleri farklıdır, çünkü gelişmekte olan dünyanın çoğu bölümü finansal altyapıdan yoksundur ve resmi finansmanın kapsamını genişletmek için kamu-özel işbirliği biçimleri geliştirmeye çalışmaktadır. Mikro finans endüstrisinin son yirmi yılda yükselişi (Bateman 2010), finansal kapsayıcılık, sermaye kıtlığı olan gelişen ülkelerin kalkınma çabaları için giderek önemli bir çözüm olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu nedenle,

genel olarak konuşursak, gelişmiş ve yoksul ülkelerin, kalkınmanın bir yolu olarak finansal içerme çabalarına başvurduğu görülmektedir.

Bu makale, genel olarak incelendiğinde finansal tabana yayılma çalışmalarının çeşitliliğini akılda tutarak ve bir vaka çalışması olarak Türkiye'nin TRC3 Bölgesi olarak ifade edilen Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerine odaklanarak finansal tabana yayılmayı analiz etmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise finansal katılımın temelleri ve çeşitliliği üzerinde durularak yapılan çalışmalarla literatüre genel bir bakış sağlamak için finansal tabana yayılma söylemi tartışılmaktadır. Analiz bölümünde ise Büyük ölçüde nicel ve ekonometrik analize dayanan araştırma, Türkiye'nin TRC3 bölgesi için (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) finansal tabana yayılmanın kapsamlı bir incelemesine dayanmaktadır. Çalışma özellikle TRC3 bölgesinde finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümesine etkisinin olup olmadığı konusu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu TRC3 bölgesindeki 4 ili birlikte ele alan ilk çalışmadır. 4 ilin tercih edilmesinde özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde ekonomik gelişmede finansal araçlara erişimin veya diğer bir tabir ile finansal taban yayılmanın arttırılmasının etkisinin destekleyici olabileceğinin ortaya konmasıdır.

2. Finansal Tabana Yayılma ve Büyüme İlişkisi

Finansal gelişme, finans sektöründeki politikaların, ekonomik performansın ve kurumların gelişimi olarak yorumlanabilir. Finansal gelişme ile bunların hepsinin işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Finansal gelişme, gerek fonların etkin bir şekilde tahsis edilmesinde, gerekse ödeme sisteminin düzgünlüğünün korunmasında ve finansal riskin azaltılmasında finans sektörünün daha ileri bir düzeye yükseltilmesi sürecidir. Sonunda, finansal gelişme sürecinin GSYİH'deki bir artışı desteklemesi gerekir. Ayrıca finansal içerme ya da finansal yayılma, yetişkinlerin ihtiyaçlarına göre tasarlanmış ve uygun maliyetlerle sağlanan geniş bir finansal ürün yelpazesine kolay erişime sahip olduklarında elde edilir. Bu tanım dört temel üzerine sabitlenmiştir. Birincisi, finansal ürünlere ve hizmetlere erişim kolaylığıdır; bu, finansal ürünlerin tüm insan grupları için kolay erişilebilir olması ve zorlu "Müşterini-Tanı" ilkesi gibi zorlu gerekliliklerden kaçınması gerektiği anlamına gelir. İkinci olarak, herhangi bir banka hesabı bulunmayanlara geniş bir finansal ürün veya hizmet yelpazesi sunulmasıdır. Finansal içerme, kredi, ödemeler, tasarruflar, sigorta ve emeklilik ürünleri gibi çok çeşitli finansal hizmetlere erişim anlamına gelir. Üçüncüsü, ürünlerin herhangi bir bankanın müşterisi olmayan kişilerin ihtiyaçlarına göre, gelir düzeyleri ve dağıtım kanallarına erişimleri dikkate alınarak tasarlanması ve son olarak uygun bir maliyetle sunulması beklenmektedir. Resmi mali hizmetler, özellikle gayri resmi hizmetler ile karşılaştırıldığında, düşük gelir grupları için bile karşılanabilir olmalıdır. Finansal içerme, toplumun tüm kesimlerinin, özellikle savunmasız düşük gelirli grupların ihtiyaç duyduğu uygun finansal ürün ve hizmetlere, düzenlenmiş ana akım finansal kuruluşlar tarafından makul bir maliyetle adil ve şeffaf bir şekilde erişimin sağlanması sürecidir. Bu anlamda erişim, finansal hizmetlerin kullanımında fiyat veya fiyat dışı engellerin olmaması anlamına gelir (Chakrabarty ve Rupayan, 2013; World Bank, 2012).

Finansal gelişme üzerine yapılan araştırmalarda, ekonomik büyümenin itici gücü olarak dört farklı alan belirlenmiştir. Bunlardan en önemlisi, başta düşük gelir grubu olmak üzere herkese düşük maliyetli, güvenilir bir ödeme yönteminin sağlanmasıdır. İkincisi, finansal aracılığın işlem hacmini arttırmada ve ekonominin açık birimine tahsisinde ve süreçte kaynak dağılımını iyileştirmede oynadığı roldür (Odeniran ve Udeaja, 2010; Çitil, M, Küçükşahin, Y., 2022). Üçüncüsü, finansal sistemin likidite risklerini azaltarak sağladığı risk yönetimi etkisi ile ilgilidir, böylece ekonomi içinde riskli ancak daha verimli yatırımların ve yeniliklerin finansmanını sağlar (Greenwood ve Jovanovic, 1990; Bencivenga ve Smith, 1991) ve dördüncüsü ise finans sektörü içindeki olası yatırımlar ve sermayenin mevcudiyeti hakkında bilgi sağlayarak asimetrik bilginin etkilerini iyileştirir (Ross, 2004). Toplam üretim fonksiyonu perspektifinden, yukarıda sıralanan finansal etkiler, ya bir sermaye birikim kanalı (Hicks, 1969) ya da bir teknolojik değişim kanalı (Schumpeter, 1912) yoluyla ekonomide daha büyük bir çıktıya dönüşen tasarruf ve yatırım girdilerine önemli ölçüde katkıda bulunur. Bu alanda kullanılan Solow büyüme modeli, tasarruf oranındaki artışın, sermayenin ve kişi başına düşen çıktının sabit durum düzeylerini arttıracığını göstermektedir. Diğer nedenlerin yanı sıra finans sektörü, yatırım projelerinin etkin bir şekilde izlenmesi

ve yönetilmesi yoluyla üretim fonksiyonunun artırılmasına katkı sunduğu bilinmektedir (Özçelik ve Bardakçı,2021, s.60). Ancak, Solow modeli finansal gelişmedeki iyileştirmelerin yalnızca kısa ve orta vadeli etkilerini yakalar. Teknolojik ilerlemeyi veya uzun vadeli ekonomik büyümeyi açıklamaz. Solow büyüme modelinin sınırlandırılması, Schumpeterian büyüme modelini ortaya çıkarır. Schumpeter, girişimcilerin bir yaratıcılık sürecine başarılı bir şekilde dahil olmaları için iyi gelişmiş bir finans sektörünün kesinlikle gerekli olduğunu öne sürmektedir. Yeni projeler ve yenilikler finansman gerektirir çünkü ön yatırım her zaman girişimciler tarafından karşılanamaz. Fonları kanalize edecek bir finans sektörü olmadan, yenilik yapmak neredeyse imkânsız olur ve ekonomik büyümeden bahsetmek zorlaşır. Bu yüzden düşük gelirli daha fazla tasarruf etmeye teşvik etmek için yenilikçi finansal ürünler sağladığı için, finansal tabana yayılma düzeyi ya da finansal katılım ekonomik büyüme için oldukça gereklidir (Odeniran ve Udeaja, 2010).

3. Literatür İncelemesi

Finansal içerme ya da finansal tabana yayılma fikri, sadece finansal hizmetlere erişimle ilgili değildir, aynı zamanda, finansal işlemlerin zamanında olmasını da gerektirir. Dahası finans sektörünün gelişimi, karşılaştırmalı üstünlüğün en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Mevcut literatüre bakıldığında Beck (2003), Svaleryd ve Vlachos (2005) finansal gelişme ve ticaret arasındaki ilişkiyi ölçmek için ekonometri perspektifinden araştırmışlardır. Özellikle ticaretin finans sektöründen etkilendiğini bulmuşlardır. Ayrıca iyi gelişmiş bir finans sektörü bulunan ülkeler, özel sektöre daha fazla tasarruf kanalize etmekte ve firmaların likidite kısıtlamalarını aşması için dış finansman kullanımı ile işletmelerin işlerini kolaylaştırmaktadır. Zhang ve arkadaşları (2012) Çin'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine bir çalışma yürütmüş ve sonuçlar finansal göstergelerin çoğunun kalkınma ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkisi olduğunu ortaya koyduğunu görmüşlerdir. Al-Yousif (2002), 1970-1999 dönemi için otuz gelişmekte olan ülke için finansal gelişme ile GSYİH büyümesi arasında çift yönlü nedensellik bulmuştur. Emmanuel ve Lartey (2010) ise 74 ilden oluşan bir panelde finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiş ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde finansal gelişmişlik düzeyine göre değişmeyen pozitif bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Jenkins ve Katircioglu (2008) Kıbrıs için finansal gelişme, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlar, uluslararası ticaret, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin eş-bütünleşik olduğunu ve Granger nedensellik testi, reel gelirin finansal gelişme ve uluslararası ticaretin büyümesine katkıda bulunduğunu göstermektedir. İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmak için birçok çalışma yapılmış ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi birçok bilim adamı tarafından doğrulanmıştır (Ullah ve diğerleri, 2009; Jordaan ve Eita, 2007). Shahbaz ve Rahman (2014), Pakistan'da ihracat, finansal gelişme ve GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi, eş bütünleşmeye yönelik Sınır testi yaklaşımını ve vektör hata düzeltme modeli (VECM) Granger nedensellik testini kullanarak araştırmaktadır. Eşbütünleşme analizi uzun dönemli ilişkiyi doğrulamaktadır. İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ilişkin literatür, fikir birliğinden uzaktır. Bulgular ülkenin özelliklerine bağlıdır. Çalışmada kullanılan değişken türleri ve yürütülen metodoloji de önemlidir. Yine Rangarajan (2008), Lakshmi ve Visalakshmi (2013) tarihli çalışmalarında, Finansal içerme, hassas grupların ihtiyaç duyduğunda uygun bir maliyetle zamanında ve yeterli finansal hizmetlere, özellikle krediye erişim sağlama süreci olarak ifade etmektedirler. Finansal içerme, ayrıca kapsayıcı büyümeye ulaşmak için hem önemli bir bağlantı hem de önemli bir ilk adım olarak görülmektedir. Dahası banka hesapları, havale ve ödeme hizmetleri, çek hesabı, acil kredi ve tasarruf ürünleri gibi finansal ürün ve hizmetlere erişimi içermesi gerektiği görüşünü ortaya koymaktadırlar. – Chatterjee (2020) çalışmasında ise 41 ülkenin sabit etkili panel veri modelini kullanarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminin Finansal tabana yayılmanın önemli bir belirleyicisi olabileceğini göstermiştir.

Hariharan ve Marktanner (2012) tarihli çalışmalarında ise finansal tabana yayılma eksikliğinin coğrafya, kültür, tarih, din, sosyo-ekonomik eşitsizlik, ekonominin yapısı ve ekonomi politikası gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanan çok yönlü bir sosyoekonomik olgu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca finansal

tabana yayılmanın, nüfusun çoğunluğunun krediler, mevduat hizmetleri, sigorta, emeklilik ve ödeme sistemleri ile finansal eğitim ve tüketici koruma mekanizmalarını içeren kaliteli finansal ürün ve hizmet portföyüne erişimi olduğunu belirtmektedirler (Babajide vd, 2015). Daha büyük finansal araçlar, finansal kurumların ürün ve hizmetlerine daha fazla erişimine izin veren mekanizmaların kurulması yoluyla ekonomik kalkınma teşvik edebilir. Finansal içerme ya da finansal tabana yayılma genellikle her ülkedeki finansal gelişme aşamasına bağlı olarak göreceli bir terimle yorumlanır. Finansal tabana yayılma derecesi ülkeler arasında farklılık gösterir. Geçmişte, çok taraflı kuruluşlar, ekonomik büyümeyi iyileştirme, yoksulluğu azaltma ve sosyal içermeyi teşvik etme aracı olarak finansal sektörün derinleşmesini desteklemişlerdir.

Kingsley'e (2013) göre, finansal tabana yayılma dünya çapında dikkat çekmeye devam etmektedir. Bunun ana nedeni olarak Finansal içermenin küresel yoksulluk, gelir eşitsizliği, gelişmemiş ve refah sorununu ele alma vaadi olduğunu söylemektedir. Herkes finansal hizmetlere eriştiğinde, kalkınma sürecine ortak katkılarının daha hızlı ve niceliksel bir etki yaratacağını ifade etmektedir. Hariharan ve Marktanner (2013) çalışmalarında finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi artırma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varmışlardır ve bir ülkenin finansal tabana yayılması ile toplam faktör verimliliği arasında güçlü bir pozitif korelasyon olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum finansal yayılmanın sermaye yaratma yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmalarında, finansal tabana yayılmanın finansal sektör tasarruf portföyünü artırma, aracılık etkinliğini artırma ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme ile sonuçlanan girişimcilik faaliyetlerini artırma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Joseph ve Varghese (2014); Sharma, (2016); Lenka ve Sharma (2017); Iqbal ve Sami (2017) çalışmalarında ise farklı dönemlerde Hindistan'da ekonomik gelişmede finansal tabana yayılmanın etkisini araştırmışlardır. Çalışmalarda ekonomik büyümenin içerisinde finansal tabana yayılmanın etkisinin olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Hao, C. (2006) çalışmasında ise Çin için Huang, Kale, Paramati, ve Taghizadeh-Hesary, (2021) çalışmalarında ise Avrupa birliğine üye ülkeler için ekonomik büyüme ve finansal tabana yayılma ilişkisini incelemişlerdir. Kim (2021) çalışmasında ise finansal erişilebilirlik olarak ifade edilen finansal içermenin gelir eşitsizliğini azaltmada olumlu bir etkisinin olup olmadığı tahmin edilmeye çalışmıştır. Çalışmasında finansal içermenin, gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Finansal içerme yoluyla gelir eşitsizliğindeki azalma, gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkiyi pozitif bir ilişkiye çevirdiği sonucuna varmamıştır. Bu eğiliminde, yüksek kırılmalığıdaki ülkelerde, düşük kırılmalığıdaki ülkelere göre daha güçlü olduğunu bulmuştur.

Khan (2012) çalışmasında ise temel finansal hizmetlere erişimin kırsal haneler için artan ekonomik faaliyetlere ve istihdam fırsatlarına yol açacağını, daha fazla bireyin ekonomik faaliyetlere girmeye başlaması ile kırsal hane halkının harcanabilir gelirinin artacağını, daha fazla tasarrufa yol açacağını belirtmiştir (Babajide vd, 2015). Banka için sağlam mevduat tabanı, çarpan etkisi ekonomik büyüme ile sonuçlanacağını, bunun kapsayıcı büyüme anlamına geleceğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Çetin (2020)'e göre yeni banka veya banka şubesi açılarak finans ve bankacılık ürünlerine erişimin sınırlı kaldığı Türkiye gibi ülkelerde finansal tabana yayılma hususunda katılım bankacılığının etkinliğinin artırılabilmesi için daha kalıcı çözümlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Ali vd. (2021) çalışmalarında da benzer şekilde İslam kalkınma bankasına üye 45 ülke üzerinde yaptıkları incelemelerde finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Subbarao'ya (2009) göre ise çok az ülke, geniş tabanlı bir finansal tabana yayılma stratejisi olmayan bir tarım sisteminden post-endüstriyel bir topluma geçmektedir (Babajide vd, 2015). Subbarao ayrıca finansal tabana yayılmanın, hükümetlerin kredi garanti fonları, sübvansiyonlar (devlet destekleri) ve ücretler gibi ödemeleri elektronik transfer kanalları aracılığıyla doğrudan yararlanıcıların banka hesaplarına yapmasını mümkün kılacağını söylemektedir. Bu durumunda işlem maliyetlerini, hırsızlıkları, sızıntıları en aza indirecek ve ardından toplumdaki yolsuzluğu ortadan kaldıracığını söylemektedir. Benzer şekilde Demirgüç-Kunt ve Singer (2017) çalışmalarında dünya çapında finansal tabana yayılma konusuna genel

bir bakış sunarak, ödeme hizmetleri, tasarruf hesapları, krediler ve sigorta gibi finansal ürünlerin kullanımının kapsayıcı büyümeye ve ekonomik kalkınmaya nasıl katkıda bulunabileceğine görüş belirtmişlerdir.

Sarma ve Pais (2010) 'e göre ise finansal olarak kapsayıcı bir sistemin, çoğu durumda sömürücü olan kayıt dışı finansal kurumların yaygınlığını azaltmaya yardımcı olduğunu, sermayeye kolay erişimi ve resmi finansal sistemin ekonominin tüm kesimleri tarafından kullanımını teşvik ettiğini ortaya koymuşlardır. Finansal içermenin, üretken kaynakların verimli tahsisini geliştirdiğini ve bu süreçte sermaye maliyetini azalttığı tespit etmiş ve finansal olarak kapsayıcı sistemlerin, güvenli finansal uygulamalar için yollar sağlayarak verimliliği ve refahı artırdığı sonucuna varmışlardır. Mevcut literatürden açıkça görülmektedir ki, finansal olarak kapsayıcı tüm sistemlerin, resmi finansal hizmetlerin ekonominin tüm kesimlerine genişletilmesi yoluyla ekonomik büyümeyi artırma ve ülkedeki kaynak tahsisini ve ekonomik büyümeyi artıracak ayrıca kayıt dışı finansal hizmetleri azaltacak potansiyelinin olduğunu göstermektedir. Karakuş (2020) çalışmasında Türkiye'deki finansal tabana yayılma düzeyini ve finansal tabana yayılmayı etkileyen bireysel faktörleri belirleme amacına odaklandığı çalışmasında eğitimin ve gelir düzeyinin finansal katılım üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymuştur. Yine Barut, Torusdağ ve Bardakçı (2020) çalışmalarında 1965-2018 dönemi, ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin vergi gelirlerine etkisini Türkiye için incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, kısa dönemde büyümenin vergi gelirlerine negatif bir etkisi olurken, finansal gelişme, ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Çalış ve Gökçeli (2022) çalışmalarında Türkiye için finansal tabana yayılma ve gelirler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ayrıca Kevser, Çalış ve Sakarya (2022) çalışmaları ile Finansal tabana yayılma, krediler ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye açısından incelemişlerdir. Bu ilgili çalışma ise Türkiye için ekonomik olarak geri kalmış kabul edilebilecek bir bölge olan TRC3 bölgesinde finansal tabana yayılmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu bölge için yapılan finansal tabana yayılma ilişkisini inceleyen ilk çalışmalardan olma özelliği bulunmaktadır.

4. Veri Seti ve Bulgular

Bu çalışmanın amacı; TRC3 bölgesinde (Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak) finansal tabana yayılmanın ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin incelenmesidir. Çalışmada ekonomik büyümeyi bölgesinde kişi başına GSYİH temsil ederken, finansal tabana yayılmayı ise ATM sayısı temsil etmektedir. Çalışmanın kapsamı 2010-2020 yıllık verilerinde oluşmakta olup, ilgili veriler www.tuik.gov.tr ve <https://www.tbb.org.tr/tr> web sitelerinden elde edilmiştir.

Çalışmada doğru modellenin seçilebilmesi için öncelikle değişkenler ve modeller için Berusch-Pagan (1980) LM testi ve Pesaran (2004) CD testi testleri kullanılmıştır. Birçok deneysel çalışmada ayrı birimler (ülkeler) için eğim katsayısı homojen kabul edilmektedir. Ancak bir birimde meydana gelen bir şok tüm birimleri aynı şekilde etkilememektedir. Bu nedenle birimler (ülkeler) için eğim katsayısının homojen mi ya da heterojen mi olduğunu tespit etmek için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi kullanılmıştır. Sonraki aşamada ise değişkenlerin birim kök içerip içermediği Pesaran (2006) CADF testi kullanılmıştır. Modeldeki eş-bütünleşme ilişkisi ise Westerlund (2008) Durbin-H yöntemi ile test edilmiştir. Bu yöntem; bağımlı değişken I(1) olmak şartıyla, bağımsız değişkenlerin I(1) veya I(0) olması durumunda panel eş bütünleşme analizi yapılmasına olanak tanımakta ve ortak faktörleri dikkate almaktadır (Westerlund, 2008). Modeldeki uzun dönem katsayıları ise Eberhardt & Bond (2009), "Genişletilmiş Ortalama Grup" tahmincisi (AMG) ile tahmin edilmiştir. Ekonomik büyüme ve finansal tabana yayılma arasındaki nedensellik ilişkisi ile Dumitrescu Hurlin (2012) Panel nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 1 sonuçlarına göre her iki değişkeninde yatay kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmiş olup, değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içerdiğine dair temel hipotez reddedilememiştir. Aynı şekilde Tablo 2 de ise modelde dair yatay kesit bağımlılığı sonuçları raporlanmış olup, bu sonuca göre modelin yatay

kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmiştir. Tablo 3 ise modeldeki eğim katsayılarının homojen olup olmadığını test etmekte olup, bu sonuca göre modelin eğim katsayılarının homojen olduğuna dair temel hipotez reddedilmiştir.

Tablo:1 Değişkenlere Dair Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

	lnATM	lnGDPPER
d Lm1 (Breusch,Pagan 1980)	12.474** (0.047)	20.915*** (0.002)
cd LM2 (Pesaran 2004 CDlm)	1.948** (0.026)	4.306*** (0.000)
cd LM (Pesaran 2004 CD)	-2.394*** (0.008)	-2.681*** (0.004)

Not: ***,** sırası ile %1 ve %5 önem düzeyinde yatay kesit bağımlılığı varlığını ifade etmektedir.

Tablo:2 Modele Dair Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonucu

	lnGDPPER = f(lnATM)
d Lm1 (Breusch,Pagan 1980)	87.047 *** (0.000)
cd LM2 (Pesaran 2004 CDlm)	23.396 *** (0.000)
cd LM (Pesaran 2004 CD)	14.082*** (0.000)

Not: *** %1 önem düzeyinde yatay kesit bağımlılığı varlığını ifade etmektedir.

Tablo:3 Modele Dair Homojenlik Testi Sonucu

	lnGDPPER = f(lnATM)
Delta_tilde	1.327* (0.092)
Delta_tilde_adj	1.453* (0.073)

Not:* %10 önem düzeyinde heterojenliği ifade etmektedir

Kurulan modelde yatay kesit bağımlılığı tespit edildiğinden yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testlerin tercih edilmesi daha güvenilir sonuçlar verecektir. Bu nedenle değişkenlerin durağanlıkları yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF testi kullanılmıştır. CADF testinde hem birimler (ülkeler) hem de panel bazında test istatistikleri hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu test istatistikleri kritik değerlerden büyük ise temel hipotez reddedilmekte ve değişkenin durağan olduğu kabul edilir. CADF testi sonuçlarına göre her iki değişkende paneller genelinde I(1) seviyesinde durağan hale gelmiştir.

Tablo:4 CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	lnGDPPER		lnATM	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
Batman	-2.733	-2.497	-1.140	-1.419
Mardin	-0.543	-2.087	-2.543	-2.697
Siirt	-1.455	-3.007*	-2.589	-2.970*
Şırnak	-2.328	-2.749	-2.555	-3.106**
TRC3 bölgesi (Panel)	-1.765	-2.585*	-2.207	-2.548**

Not: Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -4.11 (%1), -

3.36 (%5) ve -2.97 (%10) (Pesaran 2007, table I(b), p:275) Panel istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -2.57 (%1), -2.33 (%5) ve -2.21 (%10) (Pesaran 2007, table II(b), p:280) Panel istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır.

Westerlund'un Durbin-Hausman (2008) eşbütünleşme yöntemi, durağan olmayan ve yatay kesit bağımlılığı olan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler varlığını test etmeye yönelik olarak kullanılabilir. Bu yöntemde, i) bağımlı değişkenin mutlaka durağan olmaması gerekmektedir; ii) açıklayıcı değişkenlerden bazıları durağan olması durumunda da kullanılabilir; iii) hem panel homojenliğini, hem de panel heterojenliğini göz önünde bulunduran hipotezler için farklı test istatistikleri hesaplanabilir (Westerlund, 2008: 196-199).

Durbin-Hausman grup istatistiği, panelde heterojenlik varsayımına dayanmakta iken, Durbin-Hausman panel istatistiği ise panelde homojenlik varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda tablo 5 sonuçlarına göre ekonomik büyüme ve finansal tabana yayılma beraber hareket etmektedir.

Tablo:5 Durbin Hansen Cointegrasyon Testi Sonuçları

	Group Stat. (DH _{Group})	Panel Stst. (DH _{Panel})	Sonuç
lnGDPPER = f(lnATM)	-1.602*** (0.026)	-2.305*** (0.005)	Eş bütünleşme vardır.

Not: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir

Modeldeki uzun dönem katsayıları ise Eberhardt & Bond (2009), "Genişletilmiş Ortalama Grup" tahmincisi (AMG) ile tahmin edilip, tablo 6'da raporlanmıştır.

Tablo:6 Uzun Dönem Eş Bütünleşme Katsayıları Sonuçları

	lnATM	C
Batman	0.278*** [0.023] (11.81)	1.586*** [0.209] (7.57)
Mardin	0.142*** [0.036] (3.84)	3.106*** [0.327] (9.49)
Siirt	0.156*** [0.033] (4.65)	2.116*** [0.327] (9.49)
Şırnak	0.059 [0.039] (1.51)	3.422*** [0.347] (9.84)
TRC 3 Bölgesi (Panel)	0.159***	2.557***
Wald chi2(1) = 12.53***	[0.044]	[0.426]
Prob > chi2 = 0.0004	(3.54)	(5.99)

Not: ***, **, * sırası ile %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. [...] standart sapmayı, (...) ise z istatistiğini ifade etmektedir.

Tablo:7 Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Null Hypothesis:	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
FARKLNGDPPPER does not homogeneously cause FARKLNATM	2.611 2	1.5299	0.0450**
FARKLNATM does not homogeneously cause FARKLNGDPPPER	7.178 3	3.3859	0.0007***

Not:***,* sırası ile %1 ve 10 önem düzeyinde nedenselliği ifade etmektedir.

Tablo 6 sonuçlarına göre; TR3 bölgesinde finansal tabana yayılmada meydana gelen artış, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Diğer yandan TRC3 illeri açısından sonuçlar incelendiğinde ise; Batman, Siirt ve Mardin'de de panel sonucuna benzer olarak finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümeyi artırdığı tespit edilmiştir. Diğer yandan Şırnak'ta ise finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümeyi etkilemediği tespit edilmiştir. Tablo 7 sonuçlarına göre ise finansal tabana yayılma ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, TRC3 bölgesi için finansal tabana yayılma ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemektedir. Farklı panel eş-bütünleşme yaklaşımları kullanılarak finansal tabana yayılma ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, uzun vadeli sürdürülebilir büyüme, bankacılık altyapısının ve hizmetlerinin genişletilmesiyle sağlanabileceği ifade edilebilmektedir. Bu çalışma Apergis vd. (2007) ve Demircüç-Kun ve Singer (2017); çalışmalarını desteklemekte olup, finansal tabana yayılma ve büyümenin uzun dönemli bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, panel nedensellik sonucundan finansal tabana yayılma ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik gözlemlenmiştir. Bu sonuç Ali vd. (2021) çalışmasında olduğu gibi bankacılık hizmetlerindeki artışın hem kısa hem de uzun vadede ekonomik büyümeye yol açtığını ve ekonomik büyümedeki artışın finansal kapsayıcılıkta iyileşmeye yol açtığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu bulgular finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümenin önemli itici güçlerinden biri olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu bağlamda hükümetin ve politika yapıcıların, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için finansal hizmetlere erişimle ilgili sorunları çözecek politikaları geliştirilmesinin önem arz edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışma finansal kurumlarla sınırlıdır; Bununla birlikte politika kurumları dâhil edilirse daha iyi sonuçlar gerçekleşebilir, çünkü bu enstitülerin finansal piyasa üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ayrıca bölgedeki veri kaynaklarının kısıtlılığı açısından daha geniş bölgelerin çalışılması daha geniş sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Gelecekteki çalışmalar, mevcut bulguları politika kurumlarının rolü ışığında doğrulamalıdır. Bu çalışma sadece TRC3 bölgesi illeri olan Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak illerine odaklanmaktadır ve bu nedenle bulgular sadece bu bölge illeri ile sınırlıdır. Bununla birlikte, gelecekteki araştırmalar ülkenin diğer bölgelerinin de içerisinde olacağı şekilde bölgesel bulgulara ve daha geniş bir bakış açısına odaklanmalıdır.

Kaynaklar

- Ali, M., et al. (2021). Does financial inclusion enhance economic growth? Empirical evidence from the IsDB member countries? *International Journal of Finance and Economics*, 26, 5235-5258. doi:10.1002/ijfe.2063.
- Al-Yousif, Y.K., (2002), Financial development and economic growth another look at the evidence from developing countries. *Review of Financial Economics*, 11, 131-150.

- Apergis, N., Filippidis, I., Economidou, C., (2007), Financial deepening and economic growth linkages: a panel data analysis. *Review of World Economics*, 143(1), 179-198.
- Babajide, A. A., Adegboye, F. B., Omankhanlen, A. E., (2015), Financial inclusion and economic growth in Nigeria. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(3), 629–637. Retrieved from <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/1154>
- Barut, A., Torusdağ, M., Bardakçı, H., (2020), Finansal gelişme, ekonomik büyüme ve vergi gelirleri ilişkisi: Türkiye örneği, *Vergi Sorunları Dergisi*, (VSD) Cilt 43, Sayı 387,
- Bateman, M., (2010), *Why Doesn't Microfinance Work? The Destructive Rise of Local Neoliberalism*, London, Zed.
- Bateman, M., (2012), The role of microfinance in contemporary rural development finance policy and practice: imposing neoliberalism as “best practice”, *Journal of Agrarian Change*, 12 (4), pp. 587–600. doi: 10.1111/j.1471-0366.2012.00376.x
- Bencivenga, V.R., Smith, B.D., (1991), Financial intermediation and endogenous growth. *Review of Economic Studies*, 58(2), 403-440.
- Central Bank of Nigeria – National Financial Inclusion Strategy (CBN- NFIS). (2012), *Summary Report on Financial Inclusion in Nigeria*.
- Beck, T., (2003), Financial dependence and international trade: is there a link. *Review of International Economics*, 11, 296-316.
- Camisón-Haba, S., Clemente-Almendros, J. A., Gonzalez-Cruz, T. (2019), How technology-based firms become also highly innovation firms? The role of knowledge, technological and managerial capabilities, and entrepreneurs' background. *Journal of Innovation & Knowledge*, 4(3), 162–170. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2018.12.001>
- Chakrabarty, S.R., Rupayan, P. (2013), Financial inclusion in India: an axiomatic approach. *Journal of Policy Modelling*, 35(5), 813-837.
- Chatterjee, A. (2020). Financial inclusion, information and communication technology diffusion, and economic growth: A panel data analysis. *Information Technology for Development*, 26(3),607-635. doi: 10.1080/02681102.2020.1734770.
- Çalış, N. & Gökçeli, E. (2022). The Relationship Between Financial Inclusion And Income Inequality; Evidence From Turkey. *Journal of Management and Economics Research*, 20 (4) , 401-414 . DOI: 10.11611/yead.1177426
- Çetin, A., (2020), Türkiye’de finansal tabana yayılmanın artırılmasında katılım bankacılığının rolü ve önemi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 16, Yıl 16, Sayı1
- Çitil, M, Küçükşahin, Y., (2022), Yatay kesit bağımlılığı altında cari açık ve imalat sanayi üzerinde finansallaşmanın etkisi: gelişmekte olan ülkeler örneği, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, İstanbul Vol. 59, Iss. 659, 9-38.
- Dumitrescu, E. I., Hurlin, C. (2012), Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Eberhardt, M., Teal, F. (2010), Productivity analysis in global manufacturing production. *Discussion Paper*, No. 515, Department of Economics. Oxford: University of Oxford
- Emmanuel, K., Lartey, K., (2010), A note on the effect of financial development on economic growth. *Applied Economics Letters*, 17, 685- 687.

- Ginevičius, R., Dudzevičiūtė, G., Schieg, M., Peleckis, K. (2019), The inter-linkages between financial and economic development in the European Union Countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 3315–3332. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1663436>
- Greenwood, J., Jovanovic, B. (1990), Financial development, growth and the distribution of income. *Journal of Political Economy*, 98(5), 1076-1107.
- Hariharan, G., Marktanner, M. (2013), *The growth potential from financial inclusion*. Available from: http://www.frbatlanta.org/documents/news/conferences/12intdev/12intdev_Hariharan.pdf.
- Hao, C. (2006). Development of financial intermediation and economic growth: The chinese experience. *China Economic Review*, 17(4), 347-362. doi: 10.1016/j.chieco.2006.01.001.
- Huang, R., Kale, S., Paramati, S.R. ve Taghizadeh-Hesary, F. (2021). The nexus between financial inclusion and economic development: Comparison of old and new EU member countries. *Economic Analysis and Policy*, 69, 1-15. doi: 10.1016/j.eap.2020.10.007.
- Hicks, J. (1969), *A Theory of Economic History*. Oxford: Clarendon Press.
- Iqbal, B.A. ve Sami, S. (2017). Role of banks in financial inclusion in India. *Contaduría y Administración*, 62, 644–656. doi: 10.1016/j.cya.2017.01.007.
- Jenkins, H. P., Katircioglu, S. T., (2010), The bounds test approach for cointegration and causality between financial development, international trade and economic growth: the case of Cyprus. *Applied Economics* 43(13), 1699-1707.
- Jordaan, A.C. And Eita, J.H., (2007), Export and economic growth in Namibia: a Granger causality analysis. *South African Journal of Economics*, 75, 540-547.
- Joseph, J. ve Varghese, T. (2014). Role of financial inclusion in the development of Indian economy. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(11), 6-11.
- Karakuş, R. (2020), Türkiye’de finansal tabana yayılma düzeyi ve belirleyicileri, *Business and Economics Research Journal*, 11(1), 147-160.
- Kevser, M., Çalış, N. & Sakarya, Ş. (2022). Finansal tabana yayılma, krediler ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için ampirik bir araştırma. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 282-296 . DOI: 10.17218/hititsbd.1125713
- Khan, H.R. (2011), Financial Inclusion and Financial Stability: are they two sides of the same coin? Address by Shri HR Khan, Deputy Governor of the Reserve Bank of India, at BANCON 2011, Organized by the Indian Bankers Association and Indian Overseas Bank, Chennai, 4 November 2011. Available from: <http://www.bis.org/review/r111229f.pdf>.
- Khan, H.R.S. (2012), *Issues and Challenges in Financial Inclusion: policies, Partnerships, Processes & Products*, at the symposium on “Financial inclusion in Indian Economy” organized by the Indian Institute of Public Administration, Bhubaneswar on June 30, 2012. Available from: <http://www.bis.org/review/r120802f.pdf>.
- Kim, J.H. (2021). A Study on the effect of financial inclusion on the relationship between income inequality and economic growth. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(2), 498-512. doi: 10.1080/1540496X.2016.1110467.
- Kingsley, C.M. (2013), A global view on financial inclusion: perspectives from a frontier market. *The Guardian*. Available from: <http://www.ngrguardiannews.com/index.php/features/focus/140783-a-global-view-on-financial-inclusion-perspectives-from-a-frontier-market>.
- Lakshmi, P., Visalakshmi, S. (2013), Impact of cooperatives in financial inclusion & comprehensive development. *Journal of Finance and Economics*, 1(3), 49-53.

- Nizam, R., Karim, Z. A., Rahman, A. A., Sarmidi, T. (2020), Financial inclusiveness and economic growth: New evidence using a threshold regression analysis. *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 33(1), 1465–1484. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1748508>
- Odeniran, S.O., Udeaja, E.A. (2010), Financial sector development and economic growth: empirical evidence from Nigeria. *Economic and Financial Review*, 48(3), 91-124.
- Özçelik, O., Bardakçı, H., (2021), The existence of foreign trade balance convergence in eu member and candidate countries: an empirical analysis. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2 (1) , 57-80. DOI: 10.51969/klusbmyo.945223
- Pesaran, M. H. (2004), General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.
- Pesaran, M. H. (2007), A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., Yamagata, T., (2008), A bias-adjusted lm test of error cross-section independence, *Econometrics Journal*, 11, 105-12
- Pesaran, M. H., (2006), A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Crosssection Dependency, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0346.
- Rangarajan Committee (2008), Report of the Committee on Financial Inclusion, Government of India. Cited in Lakshmi, P., Visalakshmi, S.(2013), Impact of cooperatives in financial inclusion & comprehensive development. *Journal of Finance and Economics*, 1(3), 49-53.
- Ross L. (2004), Finance and growth: theory and evidence. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series* n.10766. Available from: <http://www.nber.org/papers/w10766.pdf>.
- Lenka, S.K., Sharma, R. (2017). Does financial inclusion spur economic growth in India? *The Journal of Developing Areas*, 51(3), 215-228.
- Sharma, D. (2016). Nexus between financial inclusion and economic growth: Evidence from the emerging Indian economy. *Journal of Financial Economic Policy*, 8(1), 13-36. doi:10.1108/JFEP-01-2015-0004
- Shahbaz, M., Rahman, M. M., (2014), Exports, financial development and economic growth in Pakistan. *International Journal of Development Issues*, 13(2), 155-170.
- Sarma, M., Pais, J., (2010), Financial inclusion and development. *Journal of International Development*, 23, 613-628.
- Simion et al. (2015) Correlation analysis between structure financial system and economic growth in Romania. *Procedia Economics and Finance*, 32 (2015) 1332 – 1341
- Svaleryd, H., Vlachos, J., (2005), Financial markets, the pattern of industrial specialization and comparative advantage: evidence from OECD countries. *European Economic Review*, 49(1), 113-144.
- Svilokos, T., Vojinić, P., Tolić, M. S. (2019), The role of the financial sector in the process of industrialization in Central and Eastern European countries. *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 32(1), 384–402. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1523739>
- Schumpeter, J. (1912), *The theory of economic development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Soederberg, S. (2013), Universalising Financial Inclusion and Securitisation of Development, *Third World Quarterly*, 34 (4), pp. 593–612. doi: 10.1080/01436597.2013.786285
- Soederberg, S. (2014) *Debtfare States and the Poverty Industry: Money, Discipline and the Surplus Population* (New York: Routledge).

- Subbarao, D. (2009), *Financial inclusion: challenges and opportunities*. Being a presentation by Dr Duvvuri Subbarao, Governor, Reserve Bank of India, at the Bankers Club, Kolkata on December 9, 2009. Available from: http://www.rbi.org.in/scripts/BS_Speechesview.aspx?Id=452.
- Taylor, M. (2012), The Antinomies of Financial Inclusion: Debt, Distress and the Workings of Indian Microfinance, *Journal of Agrarian Change*, 12 (4), pp. 601–10. doi: 10.1111/j.1471-0366.2012.00377.x
- Ullah, S., Zaman, B., Farooq, M., Javid, A., (2009), Cointegration and causality between exports and economic growth in Pakistan. *European Journal of Social Sciences*, 10, 264-272.
- Westerlund, J. (2008), Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233.
- World Bank. (2012), *World development report* from: <http://www.Data.worldbank.org/data-catalog/world-development.../wdi-2012>.
- Zhang, J., Wang, L. A., Wang, S., (2012), Financial development and economic growth: recent evidence from China. *Journal of Comparative Economics*, 40, 393-412.